

Wieloletnia tradycja organizacji konferencji z geografii politycznej i spore zainteresowanie uwidacznia potrzebę kontynuacji „łódzkich” spotkań naukowych. Zrecenzowane referaty zostaną opublikowane w kolejnym tomie serii monograficznej „Region and Regionalism”.

Magdalena Zdyb

Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych,
Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych

Międzynarodowa Konferencja Naukowa

Wielkomiejskie cmentarze żydowskie w Europie Środkowo-Wschodniej

Łódź, 9–10 listopada 2016 r.

Międzynarodowa konferencja naukowa *Wielkomiejskie cmentarze żydowskie w Europie Środkowo-Wschodniej* odbyła się 9–10 listopada 2016 r. Dzień pierwszy został poświęcony obradom plenarnym, natomiast następnego dnia odbył się objazd naukowy po miejscach związanych z materialnym dziedzictwem żydowskim na terenie Łodzi: cmentarzu żydowskim, Pałacu Poznańskich, synagodze (właściwie przedwojennym domu modlitwy). Organizatorami wydarzenia były instytucje: Fundacja Monumentum Judaicum Lodzense, Politechnika Łódzka (Instytut Architektury i Urbanistyki) oraz Uniwersytet Łódzki (Centrum Badań Żydowskich, Katedra Historii Sztuki).

Tematyka obrad koncentrowała się wokół zagadnień dotyczących wielkomiejskich cmentarzy żydowskich usytuowanych w Europie Środkowo-Wschodniej. Prelegenci poruszyli różnorodne aspekty obecnego i dawnego funkcjonowania historycznych nekropolii na terenach miejskich. Przedstawili również m.in. wyniki analiz dotyczących dziejów poszczególnych obiektów, problematyki konserwatorskiej, walorów kulturowych. Wystąpienia stanowiły zarówno egzemplifikacje o charakterze holistycznego podejścia do tematu, jak i pojawiały się analizy wąskospecjalistyczne, koncentrujące się na wybranych elementach założeń cmentarnych i związanych z nimi zagadnień – np. zogniskowanie uwagi badaczy wyłącznie na epigrafice. Szerokie spektrum podejmowanych kwestii w zakresie tematu konferencji, wraz z różnorodnie definiowanym i interpretowanym przez prelegentów pojęciem, jakim jest „żydowski cmentarz wielkomiejski”, stały się asumptem do podjęcia w czasie obrad dialogu pomiędzy badaczami reprezentującymi różne dyscypliny naukowe, a których łączy przedmiot badań, jakim są żydowskie cmentarze.

W trakcie obrad wystąpienia wygłosiło dwudziestu referentów podczas czterech paneli tematycznych, dotyczących kolejno zagadnień: architektury i urbanistyki, form i inskrypcji, historii i pamięci, konserwacji i dokumentacji.

Wiele z wystąpień koncentrowało się wokół zagadnień dotyczących architektury wybranych elementów założeń cmentarnych. Do wyróżniających się należał referat nt.: *Architektura domów przedpogrzebowych na żydowskich cmentarzach w Europie Środkowo-Wschodniej* przedstawiony przez dr hab. inż. arch. Bartosza Walczaka (Politechnika Łódzka). Żydowskie zabudowania przycmentarne dotychczas rzadko stanowiły osobny przedmiot analiz, w związku z czym za niezwykle korzystne należy uznać zwrócenie uwagi na ten, wydaje się, dotychczas niedoceniany temat. Wyniki analiz dotyczących fizjonomii domów przedpogrzebowych (w odniesieniu do obiektów zlokalizowanych w granicach województwa śląskiego) i ich usytuowania względem przestrzeni grzebalnych przedstawiła w swoim wystąpieniu również Anna Majewska (UŁ). Krzysztof Bielawski (POLIN) zaprezentował z kolei koncepcję syntetycznego opracowania dotyczącego oheli w Polsce. Warto podkreślić, że analizy dotyczące poszczególnych rodzajów obiektów wchodzących w skład cmentarzy żydowskich nie zostały pozbawione aspektów przestrzennych. Szczególnie zaakcentował je prof. Rudolf Klein (Szent István University, Węgry), przedstawiając zróżnicowanie struktury cmentarzy sefardyjsko-aszkenazyjskich m.in. na przykładzie nekropolii w Altonie (Hamburg). Monika Berthold-Hilpert (Jüdisches Museum Franken) uwzględniła natomiast analizę przestrzennego rozwoju cmentarzy i uwarunkowań organizacji przestrzeni grzebalnej, poruszając m.in. kwestię wykupywania przez rodzinę zmarłego sąsiadujących kwater w celu późniejszych pochówków osób spokrewnionych i aranżowania w ten sposób kwater rodowych. Pojawiło się również wystąpienie Dariusza Dekiertha (Łódź), który przedstawił analizy dotyczące wyznaczania granic pomiędzy magią a religią w przestrzeni cmentarza, nawiązując do nekropolii łódzkich Żydów.

Podczas obrad prelegenci i pozostali uczestnicy konferencji zwracali uwagę na niezwykle istotną kwestię dotyczącą badań nad żydowskimi obiektami sepulkralnymi, jaką jest konieczność uwzględniania w badaniach różnorodnych źródeł i ich konfrontacji ze sobą, np. inwentaryzacji nagrobków połączonej z przeglądem archiwalnych akt urzędowych w razie ich dostępności (co podkreślał m.in. dr Jacek Walicki – UŁ). Ma to na celu nie tylko uzyskanie jak największej ilości informacji do dalszych analiz, ale również tworzenie kompleksowej dokumentacji służącej m.in. poszukiwaniom genealogicznym i badaniom społeczności żydowskich, szczególnie w obliczu niedostatku źródeł pisanych na temat ich funkcjonowania. Egzemplifikacją możliwości wykorzystania materiałów archiwalnych w badaniach na temat cmentarzy żydowskich było

wystąpienie Anny Dawidowicz (UJ), która przeanalizowała zbiór pochodzących z XX w. ankiet dotyczących kirkutów przedwojennego województwa tarnopolskiego. W wielu wystąpieniach podkreślano społeczny aspekt prowadzonych badań, m.in. w zakresie potrzeby upowszechniania wiedzy na temat żydowskiego dziedzictwa materialnego. Alicja Mroczkowska (ŻIH), przedstawiając przebieg procesu dokumentowania terenu cmentarza żydowskiego przy ul. Okopowej w Warszawie, omówiła m.in. kwestię istotności i korzyści z włączania wolontariuszy do działań zespołu badawczego.

Istotnym wątkiem obrad była również kwestia ochrony prawnej żydowskich obiektów sepulkralnych. Dyskusje toczyły się w szczególności na temat problemów związanych z wpisem obiektów nekropolii na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, szczególnie w kontekście obiektu nowego cmentarza żydowskiego w Łodzi, którą to debatę zainicjowało wystąpienie Anny Marconi-Betka (NID, Warszawa).

Wystąpieniami wskazującymi nowe sposoby analizowania obiektów żydowskiego dziedzictwa religijnego, m.in. w aspekcie przestrzennym i architektonicznym, były tematy przedstawione przez dr. inż. Rafała Szrajbera (ASP Łódź) oraz gości zagranicznych: prof. Boba Martensa i Herberta Petera (Technische Universität Wien). Dotyczyły możliwości tworzenia cyfrowych rekonstrukcji obiektów synagogałnych i analizowania zmian ich najbliższego otoczenia w kontekście dawnego usytuowania budowli oraz ich przypuszczalnego położenia względem współczesnej zabudowy poprzez konstruowanie wirtualnej rzeczywistości.

Zagadnienia przedstawiane przez prelegentów były w wielu przypadkach przykładami nowatorskich sposobów analizy żydowskich przestrzeni grzebalnych. Przedstawienie m.in. nowych koncepcji prowadzenia dokumentacji, choć ukazywane przede wszystkim na przykładach cmentarzy wielkomiejskich, bez wątpienia przyczyni się do lepszego badania i interpretacji przestrzeni kirkutów także małomiasteczkowych i wiejskich, które dominują licznie w Europie Środkowo-Wschodniej. Wykorzystywanie podczas badań proponowanych przez prelegentów metod, narzędzi i źródeł pozwoli z pewnością na uzyskiwanie dokładniejszych informacji na temat funkcjonowania obiektów czy pochowanych w ich obrębie osób, a tym samym swego „odzyskiwania” historii.

Anna Majewska

Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych,
Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych